

Nødvendigheder og frihedsgrader i økonomisk politik

Professor Poul Nyboe Andersen

Den følgende fremstilling er ikke en systematisk teoretisk undersøgelse, men nogle eksempler og refleksioner, der mest knytter sig til egne erfaringer fra ni år i dansk politik, heraf fem år som økonomiminister. Først dog lidt om brugen af de begreber, der indgår i emnet.

Når det drejer sig om praktiske politiske handlingsmuligheder, vil man naturligt se på en given situation eller i al fald anlægge en *kort* tidshorisont. At handlingsfriheden er begrænset eller helt blokeret i en bestemt sag her og nu, er imidlertid ikke det samme som, at sagen også på længere sigt ville være uløselig. Blokeringen skyldes måske forudsætninger af faktisk eller politisk art, som kunne ændres ved politiske indgreb, der ikke er direkte rettet mod den pågældende sag, men mod visse strukturer i samfundet. Også her støder man sikkert på træghed og vil derfor have brug for tålmodighed og overblik over komplicerede sammenhænge og vedholdende indsats.

Det er imidlertid ikke egenskaber, som er i høj kurs i politik. Kender man ikke andet til Keynes, citerer man i hvert fald gerne hans berømte sætning om, at "i det lange løb er vi alle døde". Eller man søger trøst i det banale ord, at "politik er det muliges kunst". Skønt det dog burde være indlysende, at den virkelige kunst består i at udvide grænserne for det mulige, så det en dag bliver muligt at gøre det rigtige.

Nok om det. I mine eksempler i det følgende vil det fortrinsvis være øjeblikssituationer

eller korte tidshorisonter, der arbejdes med.

Der er en anden sondring, som også må nævnes til indledning, nemlig den, der går på henholdsvis *mål og midler* i politik. Denne sondring er ganske vist ikke særlig skarp. Et middel i en henseende kan være et mål set fra en anden synsvinkel. Alligevel er sondringen nyttig i min sammenhæng, fordi begrebet frihedsgrader i reglen synes mig at blive anvendt, når det gælder brugen af midler til at nå et givet mål. Jo flere egnede midler man frit kan benytte i en given situation, desto flere frihedsgrader har man.

Spørgsmålet er så, hvad der menes med nødvendighed. Betyder det, at man har eet og kun eet middel til rådighed, hvis målet skal opfyldes - altså ingen valgfrihed, ingen frihedsgrader. Eller betyder det, at man ingen midler har til disposition? At målet med andre ord ikke kan opfyldes? I så fald bliver nødvendigheden til umulighed.

Lad mig nævne et eksempel. Det var fra sommeren 1961 Danmarks markedspolitiske målsætning at blive *medlem af EF* sammen med Storbritannien. Det eneste eksisterende middel hertil var at anmode EF om at måtte indlede forhandlinger, der kunne føre til det ønskede medlemsskab. Det gjorde Danmark sammen med Storbritannien, Irland og Norge to gange, nemlig i 1961 og igen i 1967. Begge gange nedlagde de Gaulle et veto mod britisk medlemsskab og dermed også dansk, idet vor forudsætning jo var at kunne følges med UK. I 1961 fik man i det mindste begyndt på forhandlinger mellem Storbritan-

nien og EF. I 1967 kom man ikke længere end til at aflevere sin ansøgning.

Her har man et eksempel på et politisk mål, der var støttet af i 1961 et enstemmigt folketing, i 1967 et flertal på 150 mod 20, altså virkeligt et bredt accepteret politisk mål, som vi stod uden midler til at virkeliggøre. Der var ingen frihedsgrader, ikke noget vi kunne gøre, som kunne bidrage til at nå dette mål. Nødvendigheden i form af general de Gaulle, dengang Frankrigs præsident, tvang os til at nøjes med det økonomiske samarbejde, som kunne etableres inden for EFTA, skønt det fra et dansk synspunkt led under den alvorlige fejl, at landbrugsvarer ikke var omfattet.

Da de Gaulles valgperiode som præsident først ville udløbe i 1972 regnede man med, at ventetiden ville blive lang. Men for dog at foretage sig noget på det markedspolitiske område besluttede VKR-regeringen i februar 1968 at indbyde de øvrige nordiske lande til forhandlinger om et tættere nordisk samarbejde, bl.a. omfattende en toldunion og en udvidet samhandel med landbrugsvarer. Planen herom fik navnet *Nordek*. Den skulle være sådan indrettet, at den til sin tid måtte vige for et europæisk alternativ, men give muligheder for i en sådan situation at holde bedre sammen på de nordiske lande i forhold til EF.

Det lykkedes efter to års vanskelige forhandlinger med megen dramatik, navnlig fra finsk side, at enes om et forslag til en traktat, som i februar 1970 blev vedtaget af Nordisk Råd under stor begejstring - Krag kaldte det det største nordiske fremskridt i vor tid. Men en god månedstid senere meddelte den finske regering, at den ikke ville underskrive traktatudkastet. Altså igen et eksempel på det ganske banale, at en politik, der forudsætter flere landes samvirke, kan strandе på, at et af disse lande siger nej. En række nødvendigheder for et lands politik beror simpelthen på,

at verden består af suveræne stater.

For at begrænse eller regulere den nødvendighed for et land, der følger af, at andre lande træffer suveræne beslutninger, har man indgået mange former for *internationalt samarbejde*. De fleste former respekterer dog i sidste instans de deltagende landes suverænitet, men opstiller regler for forhandlinger, der kan tænkes at føre til en consensus om fælles handlemåder i stedet for alles krig mod alle. OECD og EFTA er eksempler. Jeg husker fra mit allerførste ministermøde i EFTA 1968, at den engelske mødeleder Anthony Crosland som sin sidste sætning, før han dekreterede frokostpause, konstaterede, at man så havde vedtaget det forslag, der var til drøftelse. Hvorefter jeg måtte bede om ordet straks efter frokost og gøre opmærksom på, at Danmark havde erklæret sig som modstander af dette forslag, og at der ikke var noget, der hed flertalsbeslutninger i EFTA. Hvilket så naturligvis blev respekteret.

EF derimod er i princippet et samarbejde, hvor flertalsafgørelser kan forekomme og er en del af Romtraktaten, selv om Luxemburgforligets regler fra 1966 respekteres om, at en sag, som et medlemsland anser for at være af vital betydning for det selv, ikke kan vedtages mod dette lands stemme.

I en sag som f.eks. Danmark er imod, men ikke ønsker at betegne som vital, kan altså et flertal af de andre medlemslande træffe en beslutning, som i relation til Danmark repræsenterer en udefra fremkaldt nødvendighed. Omvendt betyder så vort medlemskab af EF, at vi får indflydelse på vedtagelser, som udenfor stående stater i reglen må acceptere uden at være blevet inddraget i forhandlinger derom.

Det er i stigende grad således, at miljøproblemer, overfiskning af havene, overproduktion

i landbruget og andre tekniske og biologiske udviklinger skaber en økonomisk-politisk nødvendighed, som må søges løst ved internationalt samarbejde. Kunne det også tænkes, at et lands *egen* økonomiske politik på et tidspunkt bringer det i en situation, hvor det internationalt kommer i en klemme, der stiller den indre økonomiske politik overfor nødvendighedens lov?

Ja, man kan jo forestille sig, at et land benytter sin indenlandske økonomiske handlefrihed og eksistensen af et frit internationalt lånemarked til over en årrække at skaffe sig en *udlandsgæld*, der i forhold til landets løbende valutaindtjening er eksorbitant høj. Det er ikke svært at finde et nærliggende eksempel herpå. Hvis grundlæggende forhold i landets struktur og politik betyder, at man år for år lever over evne, antager udviklingen på et tidspunkt en selvforstærkende karakter, idet man ikke blot hele tiden skal refinansiere selve gælden, men også skal låne til at betale de hurtigt stigende renteudgifter. Som bekendt er Danmark forlængst indtrådt i den fase med det resultat, at det bliver mere og mere svært blot at standse fortsat forøgelse af gælden, altså få balance på de løbende poster incl. renterne. I dag er selv dette beskedne mål en by i 90'erne... for ikke at sige i Sibirien.

Foreløbig går det jo meget godt, som manden sagde, da han faldt ud fra en skyskraber og var nået halvvejs ned. Vore politikere er endda holdt op med at forstyrre borgerne med at tale om den afgrund, vi nærmer os. Det gjorde Knud Heinesen for 6-7 år siden, men det var ikke populært og gav ingen stemmer. Så hellere se lidt optimistisk på det. Og endnu har vi jo vitterlig ikke haft besvær med at låne pengene.

Men som det sidste halvår har vist, er det internationale kapitalmarked en skrøbelig mekanisme. Kommer der på et tidspunkt en fi-

nanskrisse, som de syv store industrilandes finansministre ikke kan besvære hverken med ord eller gerninger, så kan nødvendigheden hurtigt komme over os og tvinge til meget drastiske indgreb for at skaffe valuta til betjening af gælden, indgreb, der vil få os til at omtale kartoffelkur og sparerunder som de gode gamle dage.

I dette eksempel går nødvendigheden på selve dette, at noget må der gøres. Præcis *hvad*, der skal gøres, er ikke i samme grad under nødvendighedens lov. Det skal "blot" være noget, der markant forbedrer landets evne til at yde renter og afdrag på sin gæld (evt. en nedskåren gæld efter aftale med kreditorerne). Den mulighed er dog nærliggende, at kreditorerne som betingelse for en nedskrivning af deres fordringer vil stille krav om bestemte specificerede politiske indgreb, eller Valutafonden kan opstille lignede krav som et vilkår for, at den hjælper et land over en likviditetskrise af kortere eller længere varighed.

Men bortset fra sådanne situationer, hvor et land har gjort sig ekstremt afhængig af udenlandske faktorer, og bortset fra et internationale samarbejde, der som EF på en række punkter går ud på at regulere politiske fremgangsmåder, f.eks. ved at lægge bånd på medlemslandenes adgang til at bruge devalueringer som middel i den økonomiske politik, så vil valget af indgrebsformer i den økonomiske politik være et spørgsmål, som landet suverænt kan afgøre. Og dermed er vi kommet til det næste problem: Er der også i den *indre* politik tale om nødvendigheder i en eller anden betydning af dette ord?

Et berømt og ofte citeret ord i dansk politik er jo Hørups "ingen over og ingen ved siden af folketinget". Holder man sig til grundloven, er dette udsagn ubestrideligt. Vi har ikke i Danmark en tradition som f.eks. den amerikanske for, at domstolene underkender

lovligt vedtagne love som stridende mod forfatningen. Men spørgsmålet er, i hvilket omfang folketingets vedtagelser er udtryk for et frit valg mellem flere veloplyste og i og for sig egnede alternativer - eller de træffes ud fra en form for nødvendighed, der medfører, at man måske helt bevidst må nøjes med den *"næstbedste løsning"*.

Jeg bruger dette udtryk, fordi det leder mig ind til et eksempel, som jeg selv har oplevet, endda i mine allerførste uger som politiker i februar/marts 1968.

Men først forhistorien. Den 19. november 1967 devalueredes pundet med 14.3%. Regeringen Krag stod da overfor valget mellem 1. at følge pundet helt ned, som vi gjorde i 1949, 2. at lade pundet falde og fastholde dollaren som bl.a. Sverige og Norge, 3. en mellemøsning. Valget var i og for sig frit. Der var ingen ydre binding af valutapolitikken og ingen nødvendig løsning. Krag skulle ikke engang have sin beslutning vedtaget i folketinget, men spurgte dog de politiske partier, om man kunne acceptere en mellemøsning, der devaluerede kronen med knap 8%. Alle sagde ja hertil, undtagen de konservative, der sagde, at man ikke burde devaluere. Men de sagde det først søndag aften, da Krag havde offentliggjort sin beslutning.

Her forelå altså et økonomisk politisk problem, som på det tidspunkt kunne afgøres ud fra traditionelle rent indenlandske hensyn: Jo større devaluering, des bedre for landbruget, der havde det svært uden for EF, og for eksportindustrien og beskæftigelsen. Men samtidig des større risiko for inflation, der efter en periode ville opsluge fordelene for konkurrenceevnen ved devalueringen.

For at dæmpe følgevirkningerne på omkostninger og priser af den 8% devaluering aftalte Krag med LO et indkomstpolitisk indgreb, idet en dyrtidsportion på 20 øre skulle inde-

fryses fra foråret 1968 i et år. Samtidig skulle der af alle ikke-lønmodtagere betales en ekstraskat på 3% af skattepligtig indkomst. Krag havde grund til at tro, at SF's folketingsgruppe ville støtte disse forslag. Men SF's hovedbestyrelse gik imod, og seks medlemmer af gruppen gik med hovedbestyrelsen - og så ville flertallet for indefrysningen være borte, hvis både V, K og R gik imod. Det gjorde de, og den 15. december blev der udskrevet valg til 23. januar. Krag's sidste bemærkning var: "Man skal gøre sig klart, at ved den afstemning slår man noget i stykker, der ikke genskabes".

Poul Hartling skriver om denne begivenhed i sine erindringer: "Det er siden blevet sagt, at vi ikke burde have fældet regeringen eller i hvert fald ikke på den sag. Her var dog en socialdemokratisk regering, som ville føre en indkomstpolitik, som LO var gået med til. "Det blev VKR-regeringens achilleshæl", skrev Ove Guldberg siden. VKR-regeringen blev "født i synd", sagde Per Hækkerup, for den stemte imod sin egen politik blot for at fælde en socialdemokratisk regering. Sådant kan naturligvis siges. Det er nu nok bagklogskab. I øjeblikket følte vi snarere, at Krag (og Hækkerup) spillede højt spil og tabte.

Man skal heller ikke glemme, at statsministeren (meget naturligt) kædede de to afgørende forslag sammen. Ekstraskatten var vi afgjort imod. Den var allerede vedtaget. Vi havde stemt imod den, men ville faktisk komme til at gennemføre den, hvis vi gav indefrysningen vores stemme. Men det er rigtigt, at den polarisering, som var opstået i folketinget med en kløft imellem socialister og liberalt borgerlige, gjorde det vanskeligt at føre upopulær indkomstpolitik. Gjorde det vanskeligt for VKR ikke at tage chancen for at komme af med regeringen, når den nu bød sig. Gjorde det vanskeligt for LO og socialdemokratiet at støtte den politik, de selv havde foreslået i november 1967, da VKR vil-

le gøre noget i samme retning i februar 1968". (Poul Hartling: Politisk Udspil, 1981, s. 87f).

Det forekommer mig, at disse linier er en klar beskrivelse af det, man plejer at kalde "*en politisk nødvendighed*". Sagligt og isoleret set kunne man godt have stemt for indefrysningen, men andre ledsagende eller forudgående omstændigheder af politisk art gjorde det vanskeligt, og i sidste instans sejrede disse politiske hensyn over den saglige betragtning, der gik ud på, at indkomstpolitik var det bedste middel, man havde til på samme tid at gavne betalingsbalancen og beskæftigelsen. Jeg har ikke engang indtryk af, at der i nogen af de tre folketingsgrupper var alvorlige overvejelser af, hvordan der burde stemmes.

Et af de mest konkrete løfter i Baunsgaards tiltrædelseserklæring den 6. februar 1968 gik ud på, at regeringen ville "optage drøftelser med arbejdsmarkedets parter, med funktionær- og tjenestemandsgesandtskaberne og med erhvervslivets organisationer om foranstaltninger, der kan dæmpe stigningen i omkostninger, avancer og priser". At sådanne drøftelser skulle finde sted, var besluttet under de tre partiers forhandlinger forud for regeringsdannelsen. Med udgangspunkt heri blev organisationerne indkaldt til møde den 15. februar.

I de mellemliggende dage, som for mig som nyudnævnt økonomiminister var min debut i politik, førte vi, hvad jeg en af dagene i min dagbog betegner som en "ret deprimerende" drøftelse i regeringen om det udspil, vi skulle forelægge organisationerne og folketinget.

Resultatet blev, at vi samtidig med mødet med organisationerne ville fremlægge forslag i folketinget om forlængelse af den socialdemokratiske regerings lov om avancement i et halvt år samt lovforslag om skærpelse af

den bestående prislovgivning også gældende frem til efteråret. Og samtidig med, at vi meddelte organisationerne dette, ville vi opfordre dem til at optage forhandlinger med hinanden med det sigte at bremse den meget kraftige lønudvikling og i øvrigt bidrage mest muligt til at sikre en stabilitet i priser og omkostninger. Vi ville give organisationerne en frist på 14 dage til at undersøge, hvad de måtte kunne enes om i denne henseende.

I løbet af disse 14 dage havde statsministeren og arbejdsministeren et par samtaler med formændene for LO og DA, hvor man også drøftede ændringer i ordningen med dyrtidsregulering, som lå meget tæt på det i december forkastede indgreb. Men svaret fra arbejdsmarkedets parter var negativt, og vi havde derfor ikke andet valg end at modvirke de ventede lønstigninger og deres virkninger på forbruget ved mere traditionelle midler. En buket blev præsenteret for folketinget den 5. marts: den allerede gennemførte skærpelse af pris- og avancelovgivningen blev suppleret med en udskydelse af de forhøjelser af hjemmemarkedspriserne, som landbruget var berettiget til. Vi havde det håb, at vi derved kunne undgå den anden portion, som ellers kunne tænkes at komme efter juli-pristallet. Det lykkedes.

Endvidere indeholdt vort udspil i folketinget en finanspolitisk stramning, der skulle modvirke den med lønstigningen følgende opgang i det private forbrug og i importen. Vigtigst var her dels en begrænsning med 600 mio. kr. af den kraftige stigning, der ellers ville være sket i statsudgifterne, dels en forhøjelse af momsen, som dengang kun havde eksisteret i et halvt år, fra 10 til 12 1/2%.

Baunsgaard forelagde vort samlede udspil i en tale, hvor han beklagede, at en indkomstpolitik ikke lod sig gennemføre på frivilligt grundlag, hvorefter en finanspolitisk stramning var bydende nødvendig. "Det er ikke

nogen ideel løsning af de aktuelle økonomiske problemer. Det er, hvad der vel træffende er blevet kaldt den næstbedste løsning”.

Disse ærlige statsministerord blev ikke belønnet efter fortjeneste. Per Hækkerup sluttede sin ordførertale ved 1. behandlingen den 7. marts med denne salut vendt mod regeringsbænkene: ”Statsministeren talte om den næstbedste løsning. Jeg tror, det kan blive et slogan for denne regering. Den næstbedste løsning. Den næstbedste politik. Den næstbedste regering. Med stigende undren venter vi på, hvad de efterfølgende kapitler i føljetonen vil indeholde”.

Der kom ganske rigtigt flere kapitler i denne føljeton. Der blev både af VKR-regeringen og senere af socialdemokratiske og borgerlige regeringer gjort adskillige forsøg på at styre lønudviklingen, men som regel uden synderligt held. Altså måtte de næstbedste løsninger gennemføres i stedet. I VKR-tiden satte vi punktafgifterne op i 1969 og momsens op til 15% i 1970, og med kildeskattens indførelse fra nytår 1970 steg niveauet for indkomstbeskatningen. Samtidig gennemførtes med stort besvær en række sparerunder, der dog ikke hindrede en meget betydelig vækst i de offentlige udgifter.

I en forelæsning ved Handelshøjskolens årsfest i 1970 gjorde jeg rede for de *svagheder*, der var ved de traditionelle pengepolitiske og finanspolitiske styringsmidler navnlig på kortere sigt, og fremhævede behovet for at gå mere direkte til angreb på de faktorer, der fremkalder uligevægt i økonomien, hvilket måtte ske ved at gennemføre ændringer i visse *institutionelle forhold*. Som eksempler nævnte jeg reformen af byrdefordelingen mellem staten og kommunerne, fastlæggelsen af 4-årige budgetrammer og personalelofter og perspektivplanlægningen frem til 1985. Desuden på kapitalmarkedets område nedsættelser af realkreditens lånegrænser

og løbetider.

Dette yderst summariske referat af nogle centrale problemstillinger i den økonomiske politik i slutningen af 60erne, som jeg oplevede dem, viser, at man på den ene side havde et ret betydeligt antal frihedsgrader i valget af midler, men at der på den anden side var tendenser under udvikling, som gjorde styringen vanskeligere. Jeg sluttede den nævnte forelæsning med nogle pessimistiske betragtninger over fremtidsudsigterne:

”70erne kan blive en meget vanskelig periode for den økonomiske politik. Vi skal bruge en del af den opnåelige vækst i nationalproduktet til forbedring af betalingsbalancen. Men samtidig synes befolkningens appetit på fremskridtets frugter større end nogensinde. Der stilles krav om større offentlig indsats til løsning af industrisamfundets mange miljøproblemer og store behov for uddannelse og forskning. Men samtidig forventer man en stigning i den disponible realindkomst og dermed i de private forbrugsmuligheder. Man regner ikke øget fritid og flere offentlige ydelser med, når reallønnen beregnes, men kræver højere løn for at dække de skatter, der er nødvendige, hvis vi skal have de offentlige udgifter og det store byggeri, som vi ønsker.

I værste fald kan denne konflikt mellem ønsker og muligheder, mellem efterspørgsel og udbud, føre til sådanne valutavanskeligheder, at stagnation og ledighed kan blive en alvorlig trussel. I bedste fald finder vi en dag en bedre måde at få indkomstdannelsen til at fungere på end i øjeblikket. Men indtil vi er nået dertil, er jeg overbevist om, at den bedste vej at gå er et systematisk felttog mod de kræfter og ordninger, som danner grobund for uligevægt i økonomien”.

Denne spådom om vanskeligheder i 70erne gik desværre i opfyldelse - så rigeligt endda.

Endnu her ved *slutningen af 80'erne* har vi ikke fundet en bedre måde at få indkomstdannelsen til at fungere på, og alle de næstbedste løsninger møder dels større politiske vanskeligheder i et "grumset" folketing, og dels er de mindre effektive over for de grundlæggende ubalancer, der er de samme som for 20 år siden, blot langt større: betalingsbalancens underskud og arbejdsløsheden.

1973 var selvfølgelig et meget afgørende år i udviklingen. Fra årets begyndelse blev vi medlem af EF, og eksportkonjunkturerne var særdeles gunstige. Men et alt for stort boligbyggeri, en kraftig lønglidning og et stort forbrug skabte alligevel underskud på betalingsbalancen. Alle tiders chance for ligevægt blev soldet op. Og ved årets slutning stod vi i den første store energikrise. EF har betydet en vis nettoindtjening og fælles indsats og større sikkerhed mod voldsomme kortvarige rystelser på valutaområdet, men har på den anden side begrænset vore frihedsgrader i den økonomiske politik. Den første og de efterfølgende energikriser forringede vore prisrelationer udadtil så brat og i et sådant omfang, at vi aldrig har formået at tilpasse vor levelfod derefter, men så at sige har ladet de højere energipriser omsætte sig i en større udlandsgæld.

Politisk endte 1973 med jordskredsvalget i december, der forøgede antallet af partier i folketinget fra fem til ti og skabte problemer for det politiske samarbejde, som ikke senere er blevet overvundet. En egentlig flertalsregering har vi ikke haft siden VKR 1968-71.

Lad os herefter til afslutning se lidt nærmere på de frihedsgrader i økonomisk politik, vi havde for 20 år siden, for at søge svar på det spørgsmål, hvordan de er blevet påvirket i den mellemliggende tid.

Hvad først *indkomspolitikken* angår, så har der næppe været nogen regering, som ikke

har forsøgt sig med trepartsdrøftelser for at lægge bånd på lønstigninger. Undertiden har man givet udtryk for, at arbejdsmarkedets aftaler burde holdes inden for visse lønrammer. I 1985 førte arbejdskonflikten til lovbundne rammer for aftalte lønstigninger i dette og det følgende år. I visse situationer har man forsøgt sig med omkostningsdæmpende ydelser, således i 1974 under Hartling-regeringen. Det vigtigste fremskridt har været ophævelsen af den automatiske lønregulering 1982, der begyndte med en langvarig indefrysning af dyrtidsportioner i Lønmodtagernes Dyrtidsfond og senere indgik i arbejdsmarkedets aftaler.

Dernæst er der *devaluering* som politisk middel til forbedring af både betalingsbalance og beskæftigelse. Siden devalueringen med 8% i november 1967 er der op til 1982 sket adskillige såkaldte justeringer af kronens værdi inden for rammerne af det europæiske monetære samarbejde, men ingeninde med mere end 3%. I februar 1982 forsøgte regeringen at komme igennem med en 7-8% devaluering, men modstanden hos de øvrige EMS-lande tvang os til at nøjes med de sædvanlige 3%.

På den baggrund er det meget forståeligt, at firkloverregeringen, der tiltrådte i efteråret 1982, besluttede sig til at give afkald på dette lidet virksomme middel og i stedet vælge den faste krone som sit slogan. Det har givet politiske, psykologiske og også i nogen grad økonomiske fordele. Men det er klart, at kronen i dag er overvurderet, og man kan ikke befri sig for den tanke, at vi ikke har set den sidste devaluering i dansk politik. Om ikke før så i forbindelse med, at udlandsgælden en dag bringer os i en akut kritisk situation.

Avance- og priskontrol er brugt gentagne gange både af borgerlige og socialdemokratiske regeringer. I perioder har det næsten været et ritual, der hørte sammen med indgå-

else af nye lønoverenskomster eller andre større prispåvirkende begivenheder. Sandheden er vel nærmest, at skiftende regeringer har gennemført dette for at "gøre noget" mod inflation, mere end egentlig, fordi man troede på, at den slags indgreb på bare lidt længere sigt havde gavnlige virkninger. Men der er stadig frihed til at bruge dette middel, hvis man har behov for at putte vælgerne blå i øjnene.

Besparelser har der været talt om hvert eneste år, og større eller mindre sparerunder er gennemført under megen larm og protest fra dem, der følte sig ramt. I betragtning af, at et stadig stigende og nu meget markant flertal af befolkningen i dag trods alle disse forsøg på at begrænse de offentlige udgifter får deres indkomst fra en offentlig kasse, er chancerne for at gennemføre virkelig omfattende nedsættelser af offentlige udgifter helt naturligt blevet stadig mindre. Det er lykkedes firkløverregeringen ved en kombination af skat og besparelser at genskabe budgetbalance efter en halv snes år med til dels store budgetunderskud og kraftig stigning i den indenlandske statsgæld. Selv om der stadig vil forekomme besparelser i betydning opbremsning af stigning i de offentlige budgetter, er den politiske og institutionelle modstand meget betydelig, især mod indgreb, der medfører personaleindskrænkninger, hvilket efterhånden bliver flere og flere, fordi alt det løse allerede er sparet væk.

VKR-regeringen forhøjede *momsen* to gange til henholdsvis 12 1/2 og 15%. Siden er den steget til 22%, og det synes som om en yderligere stigning er noget nær udelukket. Modstanden i form af sort arbejde og turistimport og grænsehandel er ved at være prohibitiv. Det gælder også forhøjelsen af *punktafgifter*. Hensynet til det program-punkt i EF, der hedder afgiftsharmonisering, virker også afskrækkende.

Også *indkomstbeskatningen* har nået et niveau, der vanskeligt tåler forhøjelser. Visse stigninger i kommuneskatten kan finde sted, men for statsskatten er det betegnende, at skattereformen indebærer en beskeden nedsættelse af den marginale indkomstbeskatning, der provenumæssigt søges indvundet ved at beskære fradragene. Som indehaver af verdens højeste skattetryk har vi i det hele taget næsten opbrugt vore frihedsgrader, når det gælder finanspolitiske stramninger ad skattevejen.

Hvad endelig angår *pengepolitikken*, så er muligheden for at foretage større renteændringer i forhold til niveauet i udlandet ikke stor. Sættes renten stærkt i vejret, tiltrækkes der penge udefra, så en tilsigtet stramning af de danske pengeforhold ikke lader sig gennemføre. Søges omvendt renten holdt lavt af hensyn til fremme af investeringer, optages der ikke private lån i udlandet i fornøden udstrækning til betjening af vor udlandsgæld. Med det frie internationale kapitalmarked og den store udlandsgæld er en selvstændig dansk rente- og kreditpolitik kun mulig indenfor meget snævre grænser.

For så vidt det går an at drage en konklusion på det her fremlagte kasuistiske og summariske grundlag, må den gå ud på, at vore frihedsgrader i den økonomiske politik er blevet ganske stærkt indskrænket i den sidste snes år. Og medens frihedsgraderne er aftaget, er desværre nødvendigheden tiltaget for at kunne føre en politik, der er effektiv over for vore økonomiske hovedproblemer, betalingsbalancen og beskæftigelsen, problemer, der er blevet af en størrelsesorden, som vi i VKR-regeringens tid simpelthen savnede fantasi til at forestille os muligheden af.